

معوقه - معوقه ها - معوقات

اکبر پیروزفر

بخش اول - گفته‌ها و نوشته‌ها

این سه کلمه را بعضی وقت‌ها در نوشته‌ها و گفته‌های خوانیم و می‌شنویم. از ظاهر کلمه چیزی فهمیده نمی‌شود، اما هر گاه موضوع گفتار یا نوشتار مسایل بانکی باشد، واژه‌های پیشین و پسین این کلمات نا نوشته و نا گفته مانده است، یعنی کلمه "مطالبات" و "بانک‌ها" از پیش و پس این عبارت افتاده است، یعنی جمله کامل باید چنین باشد: "مطالبات معوق بانک‌ها". این مسأله، مسأله روز است و بسیار هم مهم است. بانک‌ها پول‌هایی را از منابع خود یا سپرده‌های سپرده‌گذاران تحت عنوان "تسهیلات" به اشخاص داده‌اند که برنگشته است. خبرهای قابل توجهی در این زمینه وجود دارند که ذیلا نقل می‌شوند:

● میزان مطالبات معوق بانک‌ها در حالی که از اسفند ماه سال ۱۳۸۴ تا کنون (۱۳۸۸) بیش از پنج برابر شده و به ۳۸ هزار میلیارد تومان رسیده است، نحوه و چگونگی بازگشت این مبلغ به شریان حیاتی بانک‌ها، همچنان با ابهام روبرو است. به گزارش فارس، موضوع پیگیری وصول مطالبات معوق در ماه‌های اخیر (۱۳۸۸) به یکی از مسایل مهم اقتصادی کشور در سیستم بانکی تبدیل شده است، به گونه‌ای که علاوه بر مسوولان بانکی، برخی نهادهای دیگر، از جمله دادستانی کل کشور هم در این خصوص وارد عمل شده است.

در همین خصوص، محمود بهمنی، رییس کل بانک مرکزی، در گفت و گو با فارس در خصوص وضع و راهکارهای وصول مطالبات معوق سیستم بانکی اظهار داشت: تمامی مسوولان بانکی موظف به وصول مطالبات معوق بانک‌ها هستند. به همت مسوولان بانک مرکزی و وزارت امور اقتصادی و دارایی، در چند ماه گذشته، شرکتی با هدف پیگیری وصول مطالبات در زیر مجموعه وزارت اقتصاد تشکیل شد، ولی از گفته‌های مدیر این شرکت چنین به نظر می‌رسد که هیچ یک از مسوولان بانکی، از جمله مدیران عالی بانک‌ها برای تسریع در وصول مطالبات معوق در زمینه آرایه آمار و اطلاعات مربوط با این شرکت، همکاری نمی‌کنند ... مبنای فعالیت شرکت ساماندهی، بررسی پرونده‌های بزرگ و میلیاردی است و در صورت آرایه پرونده‌هایی با رقم کم، در زمینه وصول مطالبات معوق می‌توان گفت که به جایی نخواهیم رسید.

وی گفت: تا به امروز (۱۳۸۸) هیچ آماری از ریز معوقات بدست ما نرسیده است. پراکنده کردن اختیارات و ابزار قدرت

در این زمینه می‌تواند وضع معوقه‌های بانکی را از شرایط فعلی نیز وخیم‌تر کند.

یک عضو کمیسیون برنامه و بودجه نیز از حقایق عجیب، همچون بدهی ۱۰۰ میلیارد تومانی یک شرکت به سیستم بانکی و ۱۰۰۰ نفری که ۷۰ درصد مطالبات بانک‌ها را معوق کرده‌اند و برگشت فقط ۱۰ درصد تسهیلات به حساب ذخیره ارزی و پرداخت تسهیلات ۱۳ میلیون یورویی به شرکتی که اصلا وجود خارجی نداشت، خبر داد.

حسین ونایی در گفتگو با فارس در رابطه با مطالبات معوق بانک‌ها گفت: یک سری مطالبات معوق وجود دارد که سرفصل آنها ثبت نشده و دلیل آرایه آن رایزنی مشتریان در بانک‌هاست، به طوری که تاریخ این تسهیلات را با هدف کاهش جریمه دیر کرد به روز می‌کنند.

به قرار اطلاع، هیچ
یک از مسؤولان
بانکی، از جمله
مدیران عالی بانکها،
در زمینه ارایه آمار
و اطلاعات مربوط
به مطالبات معوق
همکاری نمی‌کنند.

منتهی به پایان خرداد امسال (۱۳۸۸) نسبت به مدت مشابه در پایان اسفند پارسال (۱۳۸۷) معادل ۲/۴ درصد افزایش نشان می‌دهد.^(۶)

• در میان این بحث‌ها و گفته‌ها و نوشته‌ها، مطلب جدیدی با عنوان رتبه‌بندی اعتباری و اعتبارسنجی شرکت‌ها و افراد مطرح شده است. به گزارش ایسنا، این شرکت توسط سامانه اعتبارسنجی و با جمع‌آوری، سامان‌دهی، تلفیق و پردازش اطلاعات اعتباری مشتریان، این امکان را به بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری می‌دهد که با شناخت مناسب از مشتری، تصمیمات درست و کم‌ریسک را برای اعطای تسهیلات بگیرند. تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد که نظام سنجش اعتبار می‌تواند به طور متوسط ۳۰ درصد مطالبات معوق بانکی کشورها را کاهش دهد و تعداد این سامانه‌ها هم در ۱۰ سال گذشته حدود پنج برابر شده است، اما اوضاع در کشور ما به گونه دیگری است. مدیرعامل شرکت ارزیابی و سنجش مشتریان مهر خاورمیانه در مورد استقبال کم بانک‌های خصوصی از اعتبار سنجی مشتریان گفت: با وجود اینکه بحث سنجش اعتبار مشتریان مدت زیادی است که مطرح شده، اما هنوز بانک‌های خصوصی به طور کامل از آن استقبال نکرده‌اند. نظام سنجش اعتباری این امکان را برای بانک فراهم می‌کند که مشتریان بد حساب را از مشتریان خوش حساب تشخیص دهند و این که تا چه سقفی می‌توانند به مشتریان تسهیلات پرداخت کنند را تضمین نمایند...^(۷) (آیین‌نامه نظام سنجش اعتبار/ روزنامه رسمی شماره ۱۸۳۶۹ مورخ ۵ فروردین ۱۳۸۷)

• خبر و جریان دیگری حاکی از آن است که افزایش مطالبات معوق و کاهش تسهیلات دهی بانک‌ها، محورهای فعالیت کمیته تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی در بانک مرکزی است. مدیرکل نظارت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بانک مرکزی در گفت و گو با ایسنا، ضمن اعلام این موضوع، اظهار داشته است: مواردی که مجلس درباره آنها حساسیت دارد، مربوط به امور روزمره بانک‌هاست. امسال (۱۳۸۸) شاهد افزایش قابل ملاحظه حجم مطالبات معوق بانک‌ها بوده‌ایم و مجلس به عنوان یک ارگان اساسی کشور،

۷۰ درصد مطالبات معوق بانک‌ها در برنامه سوم و چهارم توسعه به کمتر از ۱۰۰۰ نفر شخصیت حقیقی و حقوقی خاص پرداخت شده است. وی در مورد رقم واقعی مطالبات معوق بانک‌ها گفت: رقم واقعی مطالبات معوق بانک‌ها، با چنین دلایلی بیش از ۵۰ هزار میلیارد تومان است. عضو کمیسیون برنامه و بودجه اظهار داشت: اخذ نکردن وثیقه‌های معتبر و اخذ وثیقه‌هایی که قابل وصول نیست و وجود ارتباطات قوی با تصمیم‌گیران، از جمله دلایلی است که وام‌های کلان با نبود پرداخت مواجه شده است. وی افزود: شرکتی وجود دارد که بیش از ۱۰۰ میلیارد تومان به سیستم بانکی بدهکار است.

عضو کمیسیون برنامه و بودجه در رابطه با مطالبات معوق بانک‌های دولتی و خصوصی افزود: در حال حاضر (۱۳۸۸) مطالبات معوق بانک‌های دولتی بیش از بانک‌های خصوصی است، دلیل آن هم این است که مدیران بانک‌های دولتی به دلیل تغییرات زیادی که در پست و مقام آنها صورت می‌گیرد، در زمینه پرداخت تسهیلات، سخت‌گیری و نظارت کمتری دارند.^(۸)

• رییس کل بانک مرکزی در گفت و گو با مهر اظهار داشت: بدهکاران بانکی دو ماه مهلت دارند که نسبت به بازپرداخت بدهی معوق خود اقدام کنند و از بخشودگی جرایم دیرکرد برخوردار شوند و در صورت توجه نکردن به این امر، جرایم آنها به صورت تصاعدی محاسبه خواهد شد. وی به ابلاغ بخشنامه جدید وصول مطالبات معوق به شبکه بانکی اشاره نمود (۱۳۸۸).

براساس آخرین آمار رسمی منتشر شده، میزان مطالبات معوق بانکی به رقم نگران‌کننده ۴۰ هزار میلیارد تومانی افزایش یافته است (۱۳۸۸).^(۹)

• هیأت وزیران بنا به پیشنهاد مشترک بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و وزارت امور اقتصادی و دارایی و به استناد ماده ۵ قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی ... مصوب ۱۳۸۶، آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول مؤسسات اعتباری (ریالی و ارزی) را تصویب کرد.^(۱۰)

• محمودرضا خاوری، رییس شورای هماهنگی مدیران عامل بانک‌های دولتی تأکید کرد: از تمامی ابزارهای قانونی، برای وصول مطالبات معوق بانکی استفاده خواهد شد.^(۱۱)

• ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی بر اتخاذ تدابیر مناسب برای وصول مطالبات معوق بانکی تأکید کرد. عضو ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی، پیگیری وصول مطالبات معوق بانک‌ها را یکی از مهمترین برنامه‌های این ستاد اعلام کرد. بر همین اساس، ستاد هم‌آهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی، کار گروهی را نیز مسؤول پیگیری معوقات در بانک‌ها و کاهش نسبت آن به تسهیلات اعطایی کرده است.^(۱۲)

• تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در یک سال منتهی به پایان خرداد امسال (۱۳۸۸) به بیش از ۱۸۵ هزار و ۷۳۰ میلیارد تومان رسیده. این در حالی است که این رقم در یک سال منتهی به اسفند پارسال (۱۳۸۷) بیش از ۱۸۱ هزار و ۳۲۷ میلیارد تومان بود. بر همین اساس، تسهیلات پرداختی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در یک سال

نگران است که در بانک‌ها به عنوان قلب اقتصادی کشور چه اتفاقاتی روی می‌دهد و دلایل آن چیست؟ بنابراین، از ما به عنوان بانک مرکزی سؤال می‌کنند که چرا این افزایش وجود دارد و ما توضیحاتی در این باره داده‌ایم...^(۸) وی یکی از دلایل افزایش مطالبات معوق را وجود برخی قوانین مثل اصلاحیه ماده ۳۴ قانون ثبت دانست و گفت: مجلس به این محدودیت‌ها اشراف دارد و باید در این قوانین تجدید نظر کرد، چون دست بانک‌ها در وصول مطالبات معوقه بسته است و بسیاری از مشتریان بانک‌ها که عادی نیستند، از این خلأ سوء استفاده می‌کنند... وی تصریح کرد: در برخی از سرمایه‌گذاری‌ها، کارشناسی قبل از شروع پروژه ضعیف بوده و معمولاً برآوردها درست نیست.^(۹)

● یک خبر دیگر هم واجد اهمیت است. مدیر کل نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بانک مرکزی در گفت و گو با مهر، افزایش رقم مطالبات معوق بانک‌ها به ۴۸ هزار میلیارد تومان در پایان آبان ماه سال ۱۳۸۸ را خبر داد و گفت: این رقم نسبت به آخرین میزان اعلام شده پیش از این (۴۰ هزار میلیارد تومان) افزایش هشت هزار میلیارد تومان را نشان می‌دهد.^(۱۰)

● در کساکش بحث مطالبات معوق بانک‌ها و روند رو به افزایش آن، بانک مرکزی یک تصمیم جدیدی می‌گیرد مبنی بر این که پرداخت وام به بخش صنعت منوط به ارایه ضمانت‌نامه از سوی صنعتگران بشود، به این معنی که اعضای خانواده صنعتگران ضمانت بدهند که در صورت پرداخت نکردن بدهی بانکی توسط تسهیلات گیرنده، بدهی توسط آنها پرداخت شود.^(۱۱)

● به گزارش ایلنا، این روزها در اقتصاد ایران فعالان اقتصادی با قاطعیت، سرنای ورشکستگی شبکه بانکی را به صدا درآورده‌اند. البته این دست ادعاها شاید تا حدی نزدیک به واقعیت باشد، چون فرامین دولتی‌ها مبنی بر باز شدن پیچ تسهیلات تکلیفی، آنقدر زیاد بوده است که بانک‌ها در چهار سال گذشته وظیفه‌ای جز پرداخت تسهیلات نداشته‌اند.^(۱۲)

● سیستم بانکی با وجود ۴۸ هزار میلیارد تومان مطالبات معوق، مگر می‌شود در پایان سال سود هم داشته باشد؟ از این رو، بحث‌هایی که اخیراً در این خصوص مطرح شده است، به هیچ وجه درست نیست. محمود بهمنی، رییس کل بانک مرکزی، در گفت و گو با ایلنا ضمن اعلام این مطلب، با اشاره به اینکه سیستم بانکی در شرایط فعلی سود نمی‌کند، گفت: البته این واقعیت را باید پذیرفت که باز کردن کیسه منابع بانکی در چند سال گذشته، بانک‌ها را به نقطه بحران نزدیک کرده است. اما این که آیا بانک‌ها از سوددهی باز مانده‌اند؟ پرسشی است که گزارش‌های موجود از فعالیت‌های بانکی، تا حد زیادی جواب منفی به آن می‌دهند، پاسخ‌هایی که اگر صحت داشته باشد، باید گفت که بانک‌ها آنچنان هم زمین گیر نشده‌اند و اگر بپذیریم که بحران‌گریبان بانک‌ها را گرفته است، دیگر نمی‌توان به اطلاعات موجود در مورد سود بانک‌ها اطمینان کرد.^(۱۳)

● در عین حال، ماهیت قضیه قابل بحث است، زیرا اصولاً وجود اختلاف بین افراد یک خانواده، موضوع را منتهی می‌کند. علاوه بر این، از ابتدای کار نشان دهنده عدم اعتماد بانک به بازپرداخت متقاضی تسهیلات است که افراد خانواده او را نیز وارد معرکه می‌کند. تا این حد عدم اطمینان به مشتری بانک، بسیار قابل تأمل می‌باشد و فراتر از آن است که معمولاً در اعطای تسهیلات به شرکت‌ها، از مدیران دارای سمت زمان دادن تسهیلات هم تعهد پرداخت طلب بانک گرفته می‌شود، با این منطقی که این افراد در اخذ تسهیلات از بانک دخالت مستقیم داشته‌اند^(۱۴) آخرین خبر حاکی از اینست که رییس کل بانک مرکزی در تاریخ ۲۵ خرداد ۸۹ اعلام نمود که بخشنامه ضمانت خانوادگی برای دریافت تسهیلات، پس از گذشت حدود شش ماه لغو شد.

● محمودرضا خاوری، رییس شورای هماهنگی بانک‌های دولتی خبر داده است که آیین نامه جدید وصول مطالبات معوق، راهکارهای جدیدی را برای وصول مطالبات معوق در نظر گرفته است. وی می‌گوید: این آیین نامه ساختار جدیدی در مقایسه با آیین نامه سال ۸۶ دارد و تکمیل شده آیین نامه سال ۸۶ است.^(۱۵)

● در جریان بیست و نهمین اجلاس هیأت نمایندگان اتاق‌های بازرگانی کشور، رییس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تهران با اشاره به افزایش مطالبات بانکی و نگاه مبتنی

۷۰ درصد مطالبات معوق بانک‌ها در برنامه سوم و چهارم توسعه، به کمتر از ۱۰۰۰ نفر شخصیت حقیقی و حقوقی خاص پرداخت شده است.

● عباسعلی نورا، عضو کمیسیون برنامه و بودجه مجلس، در گفت و گو با فارس اظهار داشت: از نظر نظام بانکی، اگر نسبت مطالبات معوقه به کل درآمدهای بانکی کمتر از هفت درصد باشد، نظام بانکی متعارفی است و اگر از هفت درصد بیشتر باشد، بانک با بحران مواجه است و هر گاه به ۱۰ درصد برسد، به خط قرمز رسیده است. نورا با بیان اینکه ۳۰ درصد منابع بانکی معوقه بوده و از دسترس منابع بانکی خارج هستند، تأکید کرد: متأسفانه ۵۰ درصد معوقه‌های بانکی مربوط به

بخش دولتی و ۵۰ درصد آن مربوط به بخش خصوصی است. در حال حاضر، بانک‌ها توان کار اقتصادی را ندارند. منابع عظیم بانکی که از دسترس خارج شده است، اثر بسیار منفی بر عواملی مانند اشتغال، توسعه صنعت و رونق تولید گذاشته و باید راهکارهایی را برای برگرداندن این منابع به سیستم بانکی اندیشید. در غیر این صورت، سیستم بانکی کشور با یک چالش نگران کننده مواجه می‌شود. نورا تصریح کرد: به همین دلیل، سعی و تلاش مجلس این بوده است تا متوجه شود که این منابع در اختیار چه کسانی است؟ و با کمال تأسف متوجه شدیم که عمده این معوقات در اختیار کمتر از ۳۰۰ نفر است و این، یعنی ۳۰۰ نفر در کل کشور هستند که تقریباً تمام منابع بانکی را در اختیار دارند. شخصی در بانک ملی ۱۱۲ میلیارد تومان وام دریافت کرده و تمامی بدهی این فرد مشکوک الوصول است. نورا اضافه کرد: طبق بررسی گروه تحقیق و تفحص، ۳۵ نفر قریب ۱۰۰۰ میلیارد تومان به بانک ملی بدهکار بوده و مطالباتشان (بخوانید مطالبات بانک) مشکوک الوصول است ... وی استمهال تسهیلات بالای ۱۰ میلیارد تومان را بی معنی دانست و افزود: استمهال برای یک کشاورز ورشکسته معنا دارد که پنج یا ۱۰ میلیون تومان وام گرفته است و نمی‌توان گفت شخصی که ۱۰۰ میلیارد تومان وام دریافت کرده است، باید از استمهال برخوردار شود و سود تسهیلات وی بخشوده شود. نورا با اشاره به دریافت ۱۰۰۰ میلیارد تومان از تسهیلات بانک ملی توسط ۳۵ نفر، تصریح کرد: سودی که در یک سال از محل این تسهیلات عاید بانک ملی می‌شود، رقم چشمگیری است و نمی‌توان این رقم را به صورت استمهال بخشید، زیرا این پول متعلق به مردم است و در صورت بخشش، سود از جیب مردم به جیب ۳۵ نفر می‌رود. وی اظهار داشت: دولت، قوه قضاییه و مجلس اعلام می‌کنند که با این افراد برخورد خواهیم کرد، اما این حلقه مفقوده برای بنده به عنوان نماینده مجلس ناپیدا است که چرا برخورد نمی‌شود و اشکال کار کجاست؟ ممکن است بگوییم قدرت سیاسی، یا رانتی در پی این مسأله وجود دارد یا خدای نکرده قطب‌های فساد مالی وجود دارد، چون معمولاً بعضی فسادهای مالی است که یک عده را حفظ می‌کند (روزنامه اطلاعات - ۸ اسفند ۱۳۸۸).

بخش دوم - اختیار یا تکلیف بانک در دادن تسهیلات

خوانندگان گرامی استحضار دارند که قانون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسیده و مشتمل بر پنج فصل است و برای هر فصل هم آیین‌نامه مصوب هیأت وزیران وقت و نیز برای هر یک از انواع تسهیلات، دستورالعمل اجرایی مصوب شورای پول و اعتبار وجود دارد. در آیین‌نامه فصل سوم قانون به شماره ۸۸۶۲۰ ماده ۶ متن زیر دیده می‌شود: "اعطای تسهیلات، عندالزوم به تشخیص بانک، منوط به اخذ تأمین کافی برای حفظ منافع بانک و حسن اجرای قراردادهای مربوط می‌باشد." ماده مذکور سه پیام واضح و مشخص دارد:

۱) در اعطای تسهیلات، تشخیص بانک مناط اعتبار است، یعنی بانک مسلوب‌الاجتیار نیست. تعبیر دیگری هم از این ماده ممکن است عنوان شود، به این صورت که تشخیص بانک ملاک است که از متقاضی تأمین لازم با اوصاف مذکور در متن ماده را بگیرد یا نه. این امر بعید می‌نماید، زیرا اصولاً در سیستم بانکی اعتبار یا وام یا تسهیلات بدون وثیقه که برگشت و جوه ممکن نباشد، به هیچ وجه مورد تأیید و قابل قبول نمی‌تواند باشد.

۲) واژه تأمین، یعنی قرارداد در وضعیت امن و آسایش و به معنی وثیقه و تضمین هم می‌باشد.^(۱۶)
۳) وثیقه و تضمینی که در ماده ۶ ذکر شده است، دو منظور را می‌بایست تأمین نماید: یکی، حفظ منافع بانک، یعنی برگشت تسهیلات اعطایی - چه از منابع خود بانک و چه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار سپرده‌گذاران که بانک در بکار گرفتن آنها وکیل می‌باشد.^(۱۷) ضمناً به مسؤولیت قانونی وکیل در مقابل موکل در مصرف و جوه نیز می‌بایست توجه داشت (مواد ۶۶۶ و ۶۶۷ قانون مدنی). دیگری، حسن اجرای قراردادهای متعده مربوط به انواع تسهیلات پیش‌بینی شده در قانون و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی مربوط، به نحوی که مانع تخلف مشتری از تعهدات و مسؤولیت‌های قراردادی باشد. به عبارت دیگر، مصرف و بکارگیری تسهیلات در جای خود به منظور اجرای طرح و نیز بازپرداخت آن که بانک مواجه با مشکل نگردد، ضمناً تسهیلات پرداختی بانک هم به هدر نرود.

با عنایت به مراتب عنوان شده، وضعیت و ماهیت و وصف وثایق و تضمینات تسهیلات اعطایی بانک‌ها از دیدگاه قانون عملیات بانکی بدون ربا مشخص و روشن شده و اصولاً در اساسنامه بانک‌ها هم معمولاً نوع وثایق و تضمینات وام یا اعتبار یا تسهیلات اعطایی هر بانک مشخص می‌شود که در سیستم بانکی سابق هم چنین بوده است.

تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد که نظام سنجش اعتبار می‌تواند به طور متوسط ۳۰ درصد مطالبات معوق بانکی کشورها را کاهش دهد.

**دست بانک‌ها در
وصول مطالبات
معوق بسته است و
بسیاری از مشتریان
بانک‌ها که عادی
نیستند، از این
خلأ سوء استفاده
می‌کنند.**

۲) در قسمت دوم متن تبصره بعد از عبارت "شرکت شهرک‌های صنعتی ایران و شرکت‌های تابعه" عبارت "وزارتخانه‌های جهاد سازندگی و کشاورزی حسب مورد" اضافه می‌گردد^(۱۹) و در حال حاضر هم وزارت جهاد کشاورزی.

ب) قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی...: به موجب ماده واحده مصوب سال ۱۳۸۰، بانک‌ها و دستگاه‌ها و سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی موظف شده‌اند به منظور تضمین بازپرداخت اعتبارات خود، نسبت به اخذ وثایق مندرج در قانون مزبور اقدام کنند و بدون رضایت گیرنده اعتبار، از اخذ وثیقه ملکی خارج از طرح خودداری نمایند.

در بندهای ۱ و ۲ این ماده، انواع و اقسام به اصطلاح تأمین برگشت تسهیلات اعطایی و طرح‌های صادراتی درج گردیده است که هر گاه مشتری راضی به دادن وثیقه ملکی خارج از طرح نباشد، بانک ناگزیر است از یکی از موارد مصرحه در ماده واحده استفاده نماید.^(۲۰)

پ) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارآیی بانک‌ها: در سال ۱۳۸۶ قانون دیگری تحت عنوان فوق به تصویب می‌رسد که ماده ۱ آن چنین است: به منظور تسریع، تسهیل و تقویت سرمایه‌گذاری در طرح‌های تولیدی - اعم از کالا یا خدمت - دریافت وثیقه خارج از ارزش دارایی و عواید این طرح از گیرندگان تسهیلات که توان مجری و توجیه اقتصادی، فنی و مالی و قابل ترهین طرح آنها به تأیید بانک می‌رسد، توسط بانک‌های عامل ممنوع است. بانک‌ها موظفند صورت مدارک مورد نیاز را به متقاضی اعلام و پس از تکمیل پرونده، حداکثر ظرف مدت چهل و پنج روز، طرح را بررسی نموده و در صورت تأیید توسط خود و یا مؤسسات معتمد بانک، با حضور متقاضی قرارداد را حداکثر ظرف مدت یک ماه منعقد کرده و نسبت به پرداخت تسهیلات طی دوران مشارکت اقدام نمایند. بانک‌ها موظفند مستقیماً یا از طریق مؤسسات معتمد خود، نسبت به اعمال نظارت مستمر بر اجرا و بهره‌برداری طرح تا تسویه حساب کامل با مشتری اقدام نمایند (روزنامه رسمی شماره ۱۸۳۶۹ مورخ ۵ فروردین ۱۳۸۷)

ت) رهن نسق زراعتی و اسناد مشاعی مالکان: اخیراً به موجب بند "ی" قسمت سوم قانون بودجه سال ۱۳۸۹، نسق زراعتی و سند مشاعی مالکان هم به انواع گوناگون وثایق و تضمینات تسهیلات پرداختی بانک‌ها اضافه شده است. بر طبق قانون مذکور، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری کشور مکلفند در اعطای تسهیلات بانکی برای اجرای طرح‌های کشاورزی، اسناد مشاعی مالکان و نسق‌های زارعان را به عنوان وثیقه و تضمین به نسبت سهم مشاع از قیمت روز کل مشاع، ارزیابی و مورد پذیرش قرار دهند و دفاتر اسناد رسمی هم موظفند بنا به درخواست بانک‌ها و مؤسسات مذکور، نسبت به تنظیم سند رهن بر این اساس اقدام نمایند (روزنامه رسمی شماره ۱۸۹۵۴ مورخ ۱۱ فروردین ۱۳۸۹). اگر چه این قانون مربوط به تسهیلات جدید اعطایی می‌شود و نوشته حاضر مربوط به مطالبات معوق بانک‌ها می‌باشد، مع الوصف نسبت به مصوبه

از تاریخ تصویب و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا به بعد، مصوباتی وجود دارد که به شکلی نوع وثیقه و تضمین را برای سیستم بانکی مشخص کرده و در واقع، بانک‌ها را مکلف به قبول و اجرای این مصوبات نموده است. برای نتیجه‌گیری بهتر از بحث مطالبات معوق بانک‌ها، ضرورت دارد که به پاره‌ای از این مصوبات به شرح زیر اشاره شود:

الف) الحاق یک تبصره به عنوان تبصره ۲ به ماده ۶ آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا: به موجب تصویب نامه شماره ۳۱۴۶۶/ت/۱۵۶ ه مورخ ۱۳۶۹/۵/۹ چنین مقرر گردید: کلیه بانک‌ها موظفند قراردادهای مربوط به تخصیص زمین توسط شرکت شهرک‌های صنعتی ایران و شرکت‌های تابعه را هم ردیف اسناد رسمی پذیرفته و تسهیلات اعتباری و حقوقی مربوط به اسناد رسمی را در خصوص قراردادهای مزبور اعمال نمایند. شرکت شهرک‌های صنعتی ایران و شرکت‌های تابعه موظفند در صورت تخلف متقاضی در اجرای قرارداد و تسهیلات اعطایی بانک‌ها، بنا به درخواست بانک یا مؤسسه اعتباری ذینفع، آنها را به عنوان جانشین طرف قرارداد واگذاری زمین شناخته و بپذیرند و کلیه حقوق و تعهدات ناشی از قرارداد تخصیص زمین را به بانک یا مؤسسه اعتباری ذینفع منتقل نمایند تا در حفظ منافع بانک مورد استفاده قرار گیرد.^(۱۸)

سپس به موجب تصویب نامه شماره ۱۲۲۴۹۰/ت/۱۲۹ ه و به منظور اصلاح تصویب نامه شماره ۳۱۴۶۶/ت/۱۵۶ ه مورخ ۱۳۶۹/۵/۹ چنین مقرر گردید:

۱) در قسمت اول متن تبصره بعد از عبارت "شرکت شهرک‌های صنعتی و شرکت‌های تابعه" عبارت "و همچنین قراردادهای مربوط به تخصیص زمین برای اجرای طرح‌های صنایع روستایی و پروژه‌های دامداری و آبیاری و زراعت که حسب مورد موافقت اصولی آنها توسط وزارتخانه‌های جهاد سازندگی و کشاورزی صادر شده است" اضافه می‌گردد.

آخر هم نکات قابل ذکری به نظر رسیده است که در این نوشته و در جای خود مطرح خواهد شد.

ث) مقررات دیگری که البته نه از لحاظ تعیین نوع تضمین و وثیقه، بلکه از جنبه کیفیت وصول مطالبات بانکها قابل توجه است: اصلاح ماده ۳۴ قانون ثبت اسناد و املاک و تدوین آیین نامه جدید اجرای مفاد اسناد رسمی که در بخش سوم به تشریح و توضیح آن خواهیم پرداخت، با توجه به این که قراردادهای اعطای تسهیلات بانکی به حکم قانون در حکم اسناد رسمی بوده و تابع مفاد آیین نامه اجرای مفاد اسناد لازم الاجراست.

بخش سوم - کالبد شکافی تسهیلات اعطایی بانکها و مطالبات معوق

در این بخش در حد توان و اطلاعات نویسنده، به ریشه یابی مطالبات معوق بانکها پرداخته می شود که مطالب مورد ذکر کمتر در نوشته ها و گفته ها مطرح شده است. بنابراین، در این هنگام که مطالبات معوق بانکها موضوع روز می باشد، هر گاه به مسایل و موضوع هایی که اشاره خواهد شد، توجه لازم مبذول گردد، در مورد تسهیلات آتی بانکها هم بی تأثیر نخواهد بود.

الف) وثیقه و تضمین، موضوع مهم و اساسی در برگشت وجوه پرداختی بانکهاست. پس از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۶۲ و ماده ۶ آیین نامه فصل سوم این قانون که قبلاً اشاره شد، بانکها به کرات و دفعات زیر سلطه قوانین مختلفی قرار گرفته اند که به آنها تکلیف کرده است که کدام مال را به وثیقه نپذیرند و کدام مال را موظف به پذیرش هستند. می توان گفت که چنین وضعیتی در سیستم بانکی کشور، کم سابقه و شاید بی سابقه بوده، زیرا علاوه بر مقررات روز حاکم بر سیستم بانکهای کشور، انواع وثایق و تضمینات معمولاً در اساسنامه هر بانکی قید می گردید. در موضوع وثیقه، قدرت و سهولت نقد شوندگی آن شرط اساسی است. علاوه بر این، باید وثیقه به نوعی باشد که مشتری را از تصمیم به عدم پرداخت بدهی خود بازدارد. ضمناً خطر و واهمه از دست دادن وثیقه در قبال طلب بانک کاملاً هم محسوس باشد. حال اجمالاً و به طور اختصار به ماهیت و کیفیت وثایق تکلیفی بانکها اشاره می نماییم:

(۱) تبصره الحاقی به ماده ۶ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا: پیام این تبصره، اعطای تسهیلات برای اجرای طرح های خاصی است که در تبصره ذکر شده اند. اصل موضوع، مورد مخالفت نیست و نمی تواند هم باشد، اما این که گفته شده: در صورت تخلف متقاضی در اجرای قرارداد تسهیلات اعطایی بانکها، بنا به درخواست بانک یا مؤسسه اعتباری ذینفع، آنها را به عنوان جانشین طرف قرارداد واگذاری زمین شناخته و بپذیرند و کلیه حقوق و تعهدات ناشی از قرارداد و تخصیص زمین را به بانک یا مؤسسه اعتباری ذینفع منتقل نمایند تا در حفظ منابع بانک مورد استفاده قرار گیرد، با توجه به تعهد گیرنده تسهیلات در برابر سازمان واگذارنده زمین مبنی بر اجرا و تکمیل طرح که در صورت جانشینی بانک یا مؤسسه

اعتباری، این مؤسسات همچنین شخص ثالث می بایست تعهدات مشتری را انجام دهد، این امر در بانکهای تجاری غیر تخصصی خالی از اشکال نیست. باید دقت کرد که قدرت و سهولت نقد شوندگی، موضوع جانشینی بانک که برگشت تسهیلات اعطایی را ممکن سازد، چگونه و تا چه حد است؟ آیا در صورت تخلف مشتری و جانشینی بانک، چنین وضعیتی موجبات بازپرداخت تسهیلات را فراهم می کند یا فراهم کرده است؟ و مانع ایجاد مطالبات معوق شده است؟ ضمناً شرط تنظیم سند ثبتی برای انتقال زمین به مجری طرح هم موکول به کامل شدن طرح می باشد و در باره بانک جانشین هم لازم الاجرا خواهد بود. مدتی که صرف می شود برای اجرای طرح توسط بانک به عنوان جانشین و سپس تبدیل آن به وجه نقد، چه قدر خواهد بود؟ پس شایسته است که مراجع و مقامات بررسی کننده مطالبات معوق بانکها، به مراتب بالا توجه لازم را مبذول دارند.

علاوه بر مراتب بالا، در آیین نامه اجرایی ماده ۱۰۸ برنامه سوم توسعه، جزء ۴ از بند ۵ چنین آمده است: کلیه بانکهای کشور مکلفند اراضی و اعیان طرح های موضوع این آیین نامه را به عنوان رهن و وثیقه پذیرفته و با اولویت نسبت به اعطای تسهیلات اعتباری اقدام نمایند. مرجع واگذاری نیز مکلف است اراضی را در رهن بانک عامل قرار داده و در صورت فسخ معامله، بانک مرتهن را بپذیرش تعهدات مجری، قائم مقام مجری طرح خواهد بود. (روزنامه رسمی شماره ۱۶۲۶۸ مورخ ۱۰ دی ۷۹ - ماده ۱۰۸ مجموعه قوانین سال ۱۳۷۹ / جلد اول / صفحه ۱۲۲).

(۲) قانون عدم الزام به سپردن وثیقه بانکی...: نگاهی به این آیین نامه ها و تضمین های ریز و درشت (ردیف ۲۰ زیر نویس ها) که به منظور تسهیل در امر سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال اعلام شده است، تفاوت فاحش آنها را با وثیقه ملکی نشان می دهد. اکنون موقع آن رسیده است که بررسی شود که

رییس کل بانک مرکزی معتقد است که بازکردن کیسه منابع بانکی در چند سال گذشته، بانکها را به نقطه بحران نزدیک کرده است.

**عضو کمیسیون
برنامه و بودجه
مجلس اعلام کرده
است که ۵۰ درصد
معوقه‌های بانکی
مربوط به بخش
دولتی و ۵۰ درصد
آن مربوط به بخش
خصوصی است.**

به دولت اجازه داده می‌شود که بازپرداخت مانده مطالبات معوق لاوصول را در لایحه بودجه سنوات آتی پیش‌بینی و منظور نماید (بند "الف" تبصره ۳ قانون بودجه سال ۱۳۷۸). تضمین دولت به شرح فوق نافی وظایف بانک‌های عامل برای وصول مانده مطالبات معوق ناشی از اعطای تسهیلات این تبصره و بررسی و تأیید توجیه اقتصادی طرح‌ها ... توسط بانک‌ها نبوده و استفاده کنندگان از این تسهیلات، مکلف به بازپرداخت به موقع مطالبات بانک‌های می‌باشند.

در قانون بودجه سال ۱۳۷۷ می‌خوانیم: بانک‌ها موظفند سهم اعلام شده از طرف دولت را بدون تعلل و در اسرع وقت و به تدریج حداکثر تا دی ماه ۱۳۷۷ به طور کامل به طرح‌های مصوب کمیته برنامه‌ریزی استان‌ها تخصیص دهند. مهلت معرفی طرح‌های تبصره ۳ به بانک‌های عامل تا پایان خرداد ۱۳۷۸ و مهلت انعقاد قرارداد تا پایان بهمن ۱۳۷۸ تعیین شده است (روزنامه رسمی شماره ۱۵۷۴۸ مورخ ۲۵ اسفند ۱۳۷۷). توضیحا مسأله تسهیلات تکلیفی مدت‌ها استمرار داشته است. در مورد طرح‌ها و اصل موضوع اثباتاً یا نقیاً بحثی مطرح نمی‌شود. مطلبی که مهم است، این است که حال باید دید تا چه حد دولت به تعهد خود عمل نموده و استفاده کنندگان از تسهیلات هم تا چه مقدار از تسهیلات را پرداخت کرده‌اند و یا به وظایف قانونی خود عمل نموده‌اند؟ وثایق و تضمینات تسهیلات چه بوده؟ مطالبات بانک‌ها هم اکنون از بابت تسهیلات تکلیفی چه میزان است؟ و در مقایسه با بدهی بخش خصوصی به بانک‌ها بابت تسهیلات غیر تکلیفی به چه نتیجه‌ای می‌رسیم؟

**۵) اصلاحیه ماده ۳۴ قانون ثبت اسناد و املاک و آیین‌نامه
اجرای مفاد اسناد رسمی: ماده ۳۴ مصوب سال ۱۳۵۱ در
سال ۱۳۸۶ به این شرح اصلاح شد:**

ماده واحده: در مورد کلیه معاملات رهنی و شرطی و دیگر معاملات مذکور در ماده ۳۳ قانون ثبت راجع به اموال منقول و غیرمنقول، در صورتی که بدهکار ظرف مهلت مقرر در سند، بدهی خود را نپردازد، طلبکار می‌تواند از طریق صدور اجراییه وصول طلب خود را توسط دفترخانه تنظیم کننده سند درخواست کند. چنانچه بدهکار ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ اجراییه نسبت به پرداخت بدهی خود اقدام ننماید، بنا به تقاضای بستانکار، اداره ثبت پس از ارزیابی تمامی مورد معامله و قطعیت آن، حداکثر ظرف دو ماه از تاریخ قطعیت ارزیابی، با برگزاری مزایده نسبت به وصول طلب مرتهن به میزان طلب قانونی وی اقدام و مازاد را به رهن مسترد می‌نماید.

تبصره ۱- در مواردی هم که مال یا ملکی وثیقه دین یا انجام تعهد یا ضمانتی قرار داده می‌شود، مطابق مقررات این قانون عمل خواهد شد.

تبصره ۲- نحوه ابلاغ اجراییه، بازداشت مازاد مورد رهن و چگونگی ختم عملیات اجرایی و برگزاری مزایده و اعراض از رهن و سایر موارد، به موجب آیین‌نامه‌ای است که ظرف سه ماه از طرف سازمان ثبت اسناد و املاک کشور تهیه و به تصویب رییس قوه قضاییه خواهد رسید.

تبصره ۳- این قانون نسبت به اسناد تنظیمی و

دادن تسهیلات چه قدر مشکل گشا بوده و ندادن تسهیلات چه قدر مانع اشتغال بوده است که هر دو مانع با تصویب ماده واحده رفع شده است؟ و سیستم بانکی نیز از لحاظ وثایق و تضمینات تسهیلات اعطایی و برگشت آنها با موانعی مواجه نشده است؟ به عبارت دیگر، باید معلوم گردد که عدم الزام مشتری به سپردن وثیقه ملکی خارج از طرح، چه میزان مفید به حال مشتری و بانک تمام شده است؟ یعنی مشتری با سهولت به منابع بانک دست یافته و بانک هم بدون اشکال و دردسر، توفیق بازپس گرفتن وجوه خود را داشته است؟ گفتنی است که واژه "تسهیلات" که با قانون عملیات بانکی بدون ربا وارد فرهنگ بانکداری ایران شده است، لایذ مستلزم این بوده که به آسانی و سهولت هم در اختیار متقاضی قرار گیرد.

**۳) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی ... : با توجه به
این قانون که شرح آن گذشت، در عین حال که در بخش‌های
دیگر این قانون پیش‌بینی‌هایی در تکمیل وثایق بانک وجود
دارد، اما همانطور که در عنوان قانون به صراحت ذکر شده است،
موضوع تسهیل و تسریع در اعطای تسهیلات می‌باشد. واضح
است که فکر این بوده که اولاً، بانک در پذیرش وثیقه و تضمین
سختگیری می‌کند؛ ثانیاً، متقاضی تسهیلات را بی دلیل معطل
می‌نماید. بدون تردید، معطل نمودن متقاضی، به هیچ وجه قابل
دفاع نیست، اما در مورد سختگیری از پذیرش وثیقه و تضمین
باید دید که قصد و منظور بانک چه بوده؟ آیا منظور حصول
اطمینان به برگشت تسهیلات بوده یا امر دیگر؟**

**۴) تسهیلات تکلیفی: موضوع تسهیلات تکلیفی که ماهیت
و کیفیت آن از عنوانش پیداست، نیاز به تشریح ندارد. بانک‌ها به
عنوان صندوقدار دولت، در سالیان متمادی مکلف بودند که منابع
مالی لازم را تحت عنوان تسهیلات در موارد گوناگون پرداخت
کنند و چون این امر خارج از اراده و تصمیم سیستم بانکی بوده، لذا
به درستی تسهیلات تکلیفی نامیده شده است. در قوانین بودجه**

۳۰۰ نفر در کل کشور هستند که تقریباً تمام منابع بانکی را در اختیار دارند.

ماده مانع نمی‌شود که بستانکار هر وقت مالی از مدیون بدست آید، به تعقیب اجرائیه و استیفای طلب خود اقدام کند.

این مسأله هم می‌بایست مورد توجه باشد که به امتیاز لازم‌الاجرا بودن قراردادهای عادی و داخلی اعطای تسهیلات برای برگشت وجوه پرداختی بانک نمی‌توان زیاد امیدوار بود. همانطور که قبلاً اعلام شد، بر طبق ماده ۳۴ اصلاحی سال ۱۳۸۶، چنانچه بدهکار ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ اجرائیه، نسبت به پرداخت بدهی خود اقدام ننماید، بنا به تقاضای بستانکار، اداره ثبت پس از ارزیابی تمامی مورد معامله و قطعیت آن، حداکثر ظرف دو ماه از تاریخ قطعیت ارزیابی، با برگزاری مزایده نسبت به وصول مطالبات مرتهن به میزان طلب قانونی وی اقدام و مازاد را به رهن مسترد می‌نماید.

در ماده ۳۴ اصلاحی سال ۱۳۵۱، در صورت عدم واریز بدهی ظرف مدت هشت ماه از تاریخ ابلاغ اجرائیه، ملک در قبال طلب به بستانکار واگذار می‌شد. علاوه بر این، ارزیابی تمامی مورد معامله (منقول و غیرمنقول) در این ماده مطرح نشده بود. هر گاه بستانکار قسمتی از طلب خود را دریافت نموده بود، در صورت واگذاری ملک به او، می‌بایست وجوه دریافتی را مسترد نماید و در مورد بانکها، وجوه دریافتی بابت اصل طلب مسترد می‌شد.

به حکم ماده ۱۲۶ آیین‌نامه جدید، مزایده حضوری است و در یک جلسه از ساعت ۹ تا ۱۲ برگزار می‌شود. در صورتی که مال بازداشتی یا مورد وثیقه در جلسه مزایده خریدار پیدا نکند، مال با دریافت حق‌الاجرا و حق مزایده به قیمتی که مزایده از آن شروع شده، به بستانکار واگذار می‌شود و اگر مازاد بر طلب وجود داشته باشد، از بستانکار وصول می‌گردد. مطابق تبصره همین ماده، هم در صورتی که بستانکار (دارنده وثیقه) قادر به استرداد مازاد بر طلب خود نباشد، در صورت تقاضا به نسبت طلب، از مال مورد مزایده به وی واگذار می‌شود.

نکات قابل تذکر در اجرائیه صادره سیستم بانکی عبارتند از:

اجرائیه‌های صادره که قبل از تصویب این قانون مختومه نگردیده است نیز جاری است (روزنامه رسمی شماره ۱۸۳۶۸ مورخ ۲۸ اسفند ۱۳۸۶).

برای جلوگیری از اطاله مطلب از درج ماده ۳۴ سابق خودداری شد و علاقمندان می‌توانند به مجموعه قوانین مراجعه نمایند، اما به تفاوت‌های موجود بین دو ماده اشاره می‌نماید:

از نظر ماده ۳۴ سابق:

* در صورت عدم پرداخت بدهی ظرف مدت هشت ماه از تاریخ ابلاغ اجرائیه و نبودن خریدار، ملک به ازای طلب و به شرط پس دادن مقداری از طلب که گرفته باشد، به بستانکار واگذار می‌شود.

* در مورد بانکها وجوه دریافتی از اصل طلب مسترد می‌شود.

* اجرائیه برای وصول طلب و اجور و خسارت دیر کرد صادر می‌شود.

از نظر ماده ۳۴ جدید:

* کلیه معاملات رهنی و شرطی و دیگر معاملات مذکور در ماده ۳۳ قانون ثبت راجع به اموال منقول و غیرمنقول را شامل می‌شود.

* چنانچه بدهکار ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ اجرائیه نسبت به پرداخت بدهی خود اقدام ننماید، بنا به تقاضای بستانکار، اداره ثبت پس از ارزیابی مورد معامله و قطعیت آن، حداکثر ظرف دو ماه از تاریخ قطعیت ارزیابی، با برقراری مزایده نسبت به وصول طلب مرتهن به میزان طلب قانونی وی اقدام و مازاد به رهن مسترد می‌شود.

* قانون جدید نسبت به اجرائیه‌های صادره قبل از تصویب این قانون که مختومه نگردیده است نیز جاری است، یعنی عطف به ماسبق می‌شود.

بر طبق ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا، مصوب سال ۱۳۶۲، کلیه قراردادهای تسهیلات بانکی در حکم اسناد رسمی بوده و تابع مفاد آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشند. همین موضوع در ماده ۱۹۹ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی جدید مصوب سال ۱۳۸۷ نیز تکرار شده است (روزنامه رسمی شماره ۱۸۵۰۹ مورخ ۲۴ شهریور ۱۳۸۷).

یادآور می‌شود که در این نوشته به طور کلی، مقررات جدید (اصلاح ماده و آیین‌نامه اجرایی) از دیدگاه اجرائیه‌های ثبتی صادر از سوی بانک برای وصول مطالبات خود مورد بررسی و اظهار نظر می‌باشد.

به موجب ماده ۲۱ آیین‌نامه، متعهد باید ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ اجرائیه، مفاد آن را به موقع اجرا بگذارد یا تربیتی برای پرداخت دین خود بدهد یا مالی را معرفی کند که اجرای سند را میسر گرداند. اگر خود را قادر به اجرای مفاد اجرائیه نداند، باید ظرف همان مدت، صورت جامع داریابی خود را به مسؤول اجرا بدهد و اگر مالی ندارد، صریحاً اعلام کند. بدهکاری که در مدت مذکور قادر به پرداخت دین خود نبوده، مکلف است هر موقع که متمکن از پرداخت تمام یا قسمتی از بدهی خود گردد، آن را بپردازد. مطابق تبصره، مقررات این

رییس اتاق بازرگانی
و صنایع و معادن
تهران معتقد است که
عمده وام گیرندگان
از سیستم بانکی،
دولت و دستگاه‌های
وابسته به آن هستند
و اگر تخلفی در
این بخش صورت
گرفته است، از سوی
وام گیرندگان دولتی
بوده که باید به طور
جدی با آنها برخورد
کنیم.

به نسبت طلب از مال مورد مزایده به وی واگذار می‌شود. اجرای ماده ۱۲۶ در مورد بانک‌ها مشکل کار را عوض می‌کند، با این توضیح که مالی برای پشتوانه و تأمین برگشت تسهیلات اعطایی در رهن بانک قرار گرفته است. وقتی که بانک مجبور باشد مبلغی هم برای تملک مال به رهن بپردازد، مثل اینست که بالا جبار مالی را می‌خرد که بهای آن دو قسمت است: اول طلب بانک از رهن؛ دوم، وجه نقدی که به رهن می‌پردازد. پس در این قبیل معاملات، بخشی از نقدینگی بانک تازمانی که معلوم نیست بانک مال را بفروشد، حبس می‌شود و در این فاصله، منابع بانک قابل استفاده برای اعطای تسهیلات نخواهد بود.

موضوع عبارت "در صورت تقاضا" قبلاً مطرح شد. همین طور موضوع عدم قدرت بستانکار برای پرداخت مازاد طلب خود، محمول به عدم قدرت مالی و تمکن مالی می‌تواند باشد که در مورد بانک‌ها بعید است که بتوان به عدم قدرت مالی برای پرداخت مازاد طلب تکیه کرد. در نتیجه، به احتمال قوی، مورد قبول نمی‌تواند باشد و بانک ناگزیر در این مورد هم باید مبلغی را نقداً بپردازد. اما اگر مسأله قادر نبودن بانک به پرداخت مازاد بر طلب پذیرفته شود، قسمتی از مورد رهن به بانک واگذار می‌شود که این امر موجب حالت اشاعه در مال بین بانک و رهن است. به عبارت واضح‌تر، هرگاه بانک شش دانگ ملکی را به رهن گرفته باشد که معمولاً هم از سابق چنین اشتیاق معقولی در بانک‌ها برای گرفتار نشدن به حالت اشاعه در مال با دیگران وجود دارد و با توجه به این که بر طبق تبصره ۳ ماده ۱۳۴ اصلاحی، این قانون نسبت به اسناد تنظیمی و اجرایی‌های صادره که قبل از تصویب این قانون مختومه نگردیده است نیز جاری است، سهم مشاعی از مورد رهن رامالک خواهد شد که آینده این وضعیت با بودن دیگر صاحب یا صاحبان سهم مشاع در همان ملک، روشن و قابل پیش‌بینی نیست. در نتیجه، در این صورت هم بخشی از نقدینگی بانک حبس شده و قابل استفاده برای اعطای تسهیلات نخواهد بود. علاوه بر این، مسأله قابل تجزیه بودن مال هم مطرح است که بر طبق ماده ۱۱۸ همین آیین‌نامه، تشخیص غیر قابل تجزیه بودن مال (منقول و غیر منقول) مورد معامله یا مورد بازداشت بعهده اجراست. با این ترتیب، پیامد غیر قابل تجزیه بودن مال، منجر به بروز مشکلاتی در وثایق بانک‌ها می‌تواند باشد. گرچه ماده ۱۱۸ ارتباط با ماده ۱۱۹ دارد که می‌گوید: انتقال قهری حق استرداد به وراثت بدهکار، موجب تجزیه مورد معامله نخواهد بود. اما تصور بر اینست که از ماده ۱۱۸ چنین برداشتی هم ممکن است که به علت غیر قابل تجزیه بودن مال، تمام مورد معامله به بستانکار، فرضاً بانک واگذار شود و مابه‌التفاوت به رهن پرداخت گردد.

گرچه اصلاحیه ماده ۳۴ و آیین‌نامه اجرایی تقریباً موضوع جدیدی است (مربوط به سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷) که ارتباط چندانی با مطالبات معوق ایجاد شده بانک‌ها در سال‌های مقدم بر آن ندارد، اما به جهت عطف به ماسبق شدن آن به حکم تبصره ۳ ماده ۳۴ و تسری مقررات جدید به پرونده‌های مختومه نشده مطالبات معوق بانک‌ها، موجب مشکلاتی در وصول مطالبات بانک‌ها می‌باشد که به طور اختصار اشاره شد.

(۱) با توجه به ارزیابی مال و طی شدن مراحل پیش‌بینی شده در فصل هشتم آیین‌نامه جدید (ارزیابی و اعتراض به آن) از یک طرف، ارزش مال معلوم شده و از طرف دیگر هم مبلغ مورد اجرا، یعنی طلب بانک مشخص است. در فرضی که مال در مزایده خریدار نداشته و قیمت مال هم به موجب ارزیابی که بعمل آمده است، زاید بر طلب بانک (مورد اجرا) باشد، به حکم ماده ۲۶ آیین‌نامه جدید، بانک ملزم به قبول مال و پرداخت مابه‌التفاوت قیمت ملک و مبلغ اجراییه به رهن، به دستور ماده ۳۴ اصلاحی سال ۱۳۸۶ می‌باشد. از نظر مقررات قبلی، در صورت واگذاری ملک به بانک در قبال طلب، دریافتی بابت اصل طلب می‌بایست به رهن مسترد می‌شد.

(۲) در تبصره، ماده ۱۲۶ حتی جدا از معاملات بانک‌ها هم عبارت "در صورت تقاضا" قابل بحث است. به این صورت، در فرض این که به موجب پیش‌بینی ماده ۱۲۶ در جلسه مزایده خریداری نباشد و مبلغ ارزیابی هم بیش از طلب بستانکار باشد و بر طبق تبصره، بستانکار (دارنده وثیقه) قادر به استرداد مازاد بر طلب خود نباشد و تقاضا هم نکند که به نسبت طلب، از مال مورد مزایده به وی واگذار شود، تکلیف پرونده و موضوع چه خواهد بود؟ ظاهراً قادر نبودن به استرداد مازاد بر طلب، به معنای عدم توان مالی پرداخت‌کننده است. به نظر می‌رسد که عبارت "در صورت تقاضا" در تبصره ماده ۱۲۶ زاید می‌تواند باشد. نبودن عبارت "در صورت تقاضا" در تبصره، تکلیف عبارت: «و اگر مازاد بر طلب داشته باشد، از بستانکار وصول می‌گردد» را مشخص می‌کند. به این معنی در نظر اول این موضوع متبادر به ذهن می‌شود که آیا اجرای ثبت قوه جبریه در اختیار دارد که مازاد بر طلب را از بستانکار وصول کند تا پرونده اجرایی مختومه گردد؟ با این ترتیب، وقتی که عبارت "در صورت تقاضا" در تبصره نباشد، قابلیت اجرای ماده ۱۲۶ به این صورت می‌شود که در صورت نبودن خریدار در جلسه مزایده، مال به بستانکار واگذار می‌شود و اگر مازاد داشت، بستانکار مکلف به پرداخت آن به رهن خواهد بود و چنانچه قادر نباشد،

درمورد وصول مطالبات معوق نظر معاون وزیر اقتصاد در بانک‌ها و بیمه اصلاح قانون ۳۴ ثبت اسناد است. ضمناً ایشان علت ایجاد مطالبات را اخذ نکردن وثایق دقیق و کافی می‌داند (روزنامه اطلاعات مورخ ۲۳ فروردین ۸۹).

۶) **رهن نسق زارعان و اسناد مشاعی مالکان:** همانطور که قبلاً اشاره شد، جدیدترین تکلیف قانونی که برای بانک‌ها ایجاد شده است، قبول نسق زارعان و اسناد مشاعی مالکان به عنوان تأمین برگشت تسهیلات اعطایی می‌باشد. البته استفاده از آنها برای آینده است و نقشی در مطالبات معوق فعلی بانک‌ها ندارد، اما صرفاً از لحاظ تشریح موضوع، به نکاتی که به نظر رسیده است، ذیلاً اشاره می‌نماید:

۱) طرح‌های کشاورزی بیشتر مربوط به بانک کشاورزی می‌شوند و ورود کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به این مقوله، مناسب به نظر نمی‌رسد. بانک‌های تجاری در مسیر این قبیل امور قرار ندارند و استفاده از نظر کارشناسان هم کفایت نمی‌کند. اقدام کننده کارکنان بانک‌ها هستند.

۲) اسناد مشاعی مالکان ظاهراً محمول به سهم مشاع مالک از یک ملک می‌باشند که این امر هم موجد حالت اشاعه در وثایق می‌باشد، با توجه به این که ممکن است گفته شود که وضعیت املاک زراعی عموماً به این شکل است.

۳) زارعی که در روستا و در زمینی که در اختیار او است، ولی مالک نیست، زراعت می‌کند، صاحب نسق زراعتی نامیده می‌شود. با توجه به تعریف رهن در ماده ۷۷۱ قانون مدنی به این مضمون: رهن، عقدی است که به موجب آن، مدیون مالی را برای وثیقه به داین می‌دهد... و این که قانون بودجه دفاتر اسناد رسمی را موظف کرده است که بنا به درخواست بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، نسبت به تنظیم سند رهن اقدام نمایند. حکم قضیه در رهن گرفتن سهم مشاع از ملک به عنوان "مال" روشن است، لکن رهن نسق زارع که عمل و کار او در زمین است و هزینه مربوط محل درآمد وی از محصول بدست آمده می‌باشد و عین معین هم نیست، چگونه خواهد بود؟ آیا خود نسق قابل انتقال به بانک در قبال طلب می‌باشد؟ به فرض قابلیت انتقال، آیا کار بانک زراعت است که از فروش محصولات، تسهیلات پرداختی اش قابل برگشت باشد؟ آیا باید محصولی را که در فصل معین از سال بدست می‌آید، قبل از تولید به رهن گرفت؟ بانک چگونه باید صاحب نسق را شناسایی کند که برای اجرای طرح او تسهیلات بدهد؟ به نظر می‌رسد که نحوه اجرای قانون مورد بحث نیاز به دستورالعمل اجرایی برای راهنمایی مؤسسات ذیربط دارد.

بخش چهارم - جمع‌بندی و نتیجه و پیشنهاد

در بخش اول به ذکر گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهار نظرها و دیدگاه‌های مختلف و تغییرات رو به افزایش مطالبات معوق بانک‌ها و مسایل دیگر پرداخته شد تا زمینه‌ای باشد برای نتیجه‌گیری از کار.

در بخش دوم به وضعیت بانک‌ها از جنبه اداری موضوع

و حدود اختیارات بانک‌ها در اعطای تسهیلات با توجه به قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب سال ۱۳۶۲ و تفسیراتی که به مرور زمان و به موجب مقررات موضوعه در انواع وثایق و تضمینات تسهیلات اعطایی بانک‌ها داده شده است، اشاره گردید که مندرجات این بخش یاری دهنده نویسنده است در اظهار نظر نسبت به مطالبات معوق بانک‌ها. از زمانی که مطالبات معوق مطرح شده است، پاره‌ای پیشنهادها و تصمیمات و اقدامات و مصوباتی وجود دارد که برای آینده است، یعنی از دیدگاه عواملان کار، وضعیت بازپرداخت و برگشت تسهیلات را انتظار این است که بهبود بخشد. امید است که چنین هم باشد.

اما آنچه در حال حاضر، ایجاد حساسیت و به بیان دیگر، ایجاد نگرانی کرده و محل بحث و گفت و گوها است، تسهیلاتی است که بانک‌ها در سال‌های گذشته داده‌اند و اکنون در حسرت برگشت آنها بسر می‌برند.

نویسنده که در موضوع تسهیلات اعطایی بانک‌ها - چه قبل از وضع جدید بانک‌ها، یعنی ملی شدن و ادغام بانک‌ها و وضع مقررات جدید و چه بعد از آن - به جنبه حقوقی موضوع، خاصه تدوین و تنظیم قراردادهای مورد نیاز بانک و مخصوصاً وثایق و تضمینات تسهیلات توجه داشته، بر این عقیده است که عامل اصلی برگشت مورد اطمینان تسهیلات و متقابلاً عامل اصلی به دست‌انداز افتادن تسهیلات و ایجاد مطالبات - اعزم از سر رسید گذشته و مشکوک الوصول و یا غیرقابل وصول - وثایق و تضمینات تسهیلات پرداختی بانک‌ها است، با این توضیح که بانک وجه نقد و به اصطلاح اسکناس را در اختیار مشتری می‌گذارد، پس لازم است که وثیقه و تأمین مأخوذه هم حالت نقدشوندگی سریع و به عبارت دیگر، تبدیل شدن به اسکناس را در کمترین زمان ممکن داشته باشد تا از حبس شدن منابع بانک نزد بعضی از مشتریان جلوگیری بعمل آید. در این مورد به دو مسأله می‌بایست توجه کرد: اول، مدت زمانی است که صرف خواهد شد تا پرونده امر در صورت اقدام قانونی بانک بستنکار به نتیجه نهایی برسد؛ دوم، زمان برگشت وجوه پرداختی بانک به مشتری از محل وثایق. فرضاً جانشینی بانک به بهانه برگشت منابع بانک که قبلاً توضیح داده شده است، چه قدر زمان می‌برد تا تبدیل به اسکناس شود و وارد صندوق بانک بشود؟ در نتیجه، به اعتقاد نویسنده، به موضوع الزام بانک به گرفتن وثایقی که ضمن مقررات مختلف معرفی شده است، می‌بایست توجه و دقت کافی مبذول شود. در نظام بانکداری سابق هم به این موضوع بر نمی‌خوریم که به بهانه تسهیل اعطای تسهیلات، وثایق گوناگونی به بانک‌ها معرفی شده باشند. علاوه بر این، قانون پولی و بانکی مصوب سال ۱۳۵۱ هم وارد چنین مقوله‌ای نشده است و معمولاً در اساسنامه بانک به انواع وثایق اشاره می‌شود. بدیهی است که هیچ بانکی هم راضی نیست که وجوه پرداختی اش به دست‌انداز بیفتد.

ما در امور بانکی بی‌تجربه نیستیم، فرضاً در قانون اساسنامه بانک ملی ایران مصوب سال‌های ۱۳۱۷ و ۱۳۳۹ غیر منقول از جمله وثایق می‌باشد که تصریح شده باید ثبت شده باشد، یعنی از نظر قانون ثبت اسناد و املاک و با توجه به

از تاریخ تصویب و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا به بعد، مصوباتی وجود دارد که به شکلی وثیقه و تضمین را برای سیستم بانکی مشخص کرده و در واقع، بانک‌ها را مکلف به قبول و اجرای این مصوبات نموده است.

اخیراً نسق زراعتی و سند مشاعی مالکان هم به انواع گوناگون وثایق و تضمینات تسهیلات پرداختی بانکها اضافه شده است!

رسیدگی دقیقی بشود. در غیر اینصورت، سیستم بانکی همواره در مظان اتهام خواهد بود.

پس عوامل ایجاد کننده چنین وقایعی می بایست شناخته شوند، به این معنی که باید معلوم شود که بانکها تا چه میزان در ایجاد چنین وضعی دخالت داشته اند؟ آیا صاحب اختیار بوده اند یا تسهیلات تکلیفی از نوع دیگر داده اند؟ به طور کلی، وثایق و تضمینات تسهیلات چه بوده که برگشت وجوه مواجه با اشکال شده؟ نظارت و دخالت بانک در مصرف تسهیلات در جای خود تا چه میزان بوده است؟ اگر طرحهای موضوع تسهیلات به جایی نرسیده که برگشت تسهیلات را تأمین نماید، علت آن چیست؟ بانک که بر طبق قانون و کیل سپرده گذار در بکارگیری سپردهها بوده تا چه میزان به وظیفه و کالتی و قانونی خود عمل کرده؟ و به مسؤلیت و کیل در مقابل موکل جهت حفظ حقوق او چه اندازه آشنا بوده؟ چه قدر دقت داشته تا وجوه سپرده گذار به بانک برگردد و تلف نشود؟ آیا بانکها در گرفتن وثایق مطمئن و قابل وصول، اهمال و قصور ورزیده اند و با داشتن اختیار انتخاب، نوع مطمئن را انتخاب نکرده اند؟ آیا وجود نقص در قراردادهای اعطای تسهیلات و عدم رعایت نکات بانکی و تخصصی و حقوقی، موجب معوق شدن مطالبات بانکها شده است؟

مضافاً این که تسهیلات خلاف قاعده و غیر عادی می تواند ناشی از مقدمات غیر معمول و غیر معقول باشد و به تبع آن، بعید نیست که وثایق و تضمینات نامناسب هم تحمیل بشوند. پس وقتی که با مسایلی غیر عادی و غیر معمول این تسهیلات یا هر نوع تسهیلات دیگر مواجه شدیم، اولاً، باید برای آینده این گونه موجبات را از بین برد؛ ثانیاً، برای زمان حال هم باید موضوع را برای رسیدگی به قانون سپرد. مقررات بانکی و غیر بانکی به قدر کافی وجود دارند و حکم خیلی از مسایلی هم روشن است؛ فقط عزم قوی و تصمیم جدی می خواهد تا موضوع بدون ملاحظه پاره‌های مسایل، بررسی و رسیدگی و نتیجه گیری شده و با عوامل ایجاد کننده بر طبق قانون رفتار شود.

ماده ۱۲۲ این قانون، باید مالکیت را هن بر آن محرز باشد. بدیهی است که غیر منقول می تواند وثیقه مطمئنی برای بانک باشد، اما قانون مربوط که قبلاً اشاره شد، به بانک هشدار می دهد که بدون رضایت مشتری از گرفتن وثیقه خارج از طرح خودداری نماید. نتیجه چه می شود؟ پس، از جمله کارهایی که می بایست در مورد ریشه یابی مطالبات معوق سنگین انجام یابد، بررسی وضعیت وثایق و تضمینات تسهیلات باز پرداخت نشده است. در نهایت، انواع وثایق و تضمینات مندرج در قوانین مختلف باید بازنگری شوند و با انتخاب مناسب ترین آنها که وصف تسریع در برگشت تسهیلات را دارند، قوانین و مقررات مزبور تلفیق شوند و به صورت مجموعه واحد در آیند تا بانکها نیاز به مراجعه به متون گوناگون نداشته باشند.

مطلب دیگر که قابل دقت و پیگیری است، مسایلی است که در بخش اول به عنوان نقل قول درج گردیده است، از این قبیل: دهی ۱۰۰ میلیارد تومانی یک شرکت به سیستم بانکی - ۱۰۰۰ نفری که ۷۰ درصد مطالبات بانکها را معوق کرده اند - برگشت فقط ۱۰ درصد تسهیلات حساب ذخیره ارزی و پرداخت تسهیلات ۱۳ میلیون یورویی به شرکتی که اصلاً وجود خارجی نداشته - مطالبات معوقی که سرفصل آنها ثبت نشده، با هدف کاهش جریمه دیرکرد - پرداخت ۷۰ درصد مطالبات معوق در برنامه سوم و چهارم توسعه به کمتر از ۱۰۰۰ نفر شخصیت حقیقی و حقوقی خاص - اخذ نکردن وثیقه های معتبر و اخذ وثیقه هایی که قابل وصول نیست - وجود ارتباطات قوی با تصمیم گیران - شخصی که در بانک ملی ۱۱۲ میلیارد تومان وام دریافت کرده و تمامی بدهی این فرد مشکوک الوصول است - عمده معوقات، در اختیار کمتر از ۳۰ نفر است. در عین حال که به قول مشهور "العَهْدَةُ عَلَى الزَّوَى" است، اما وقتی که چنین مطالبی به علن عنوان می شود، جامعه را تحت تأثیر قرار می دهد و حساسیت ایجاد می کند. در نتیجه، انتظار جامعه اینست که به این مسایل

زیر نویس ها

- ۱) روزنامه اطلاعات مورخ ۱۸ آبان ۱۳۸۸ / مطالبات معوقه و سردرگمی سیستم بانکی.
- ۲) روزنامه اطلاعات مورخ ۳۰ آبان ۱۳۸۸ / مهلت دو ماهه بانک مرکزی به بدهکاران سیستم بانکی.
- ۳ و ۴) و ۵) روزنامه اطلاعات مورخ ۲۰ آبان ۱۳۸۸ / مهلت دو ماهه بانک مرکزی به بدهکاران سیستم بانکی.
- ۷) روزنامه اطلاعات مورخ ۳ دی ۱۳۸۸ / اعتبارسنجی، راهی برای کاهش مطالبات.
- ۸) چند سال قبل تحقیق و تفحص در بانکهای دولتی انجام گرفت و از قرار تحقیق و تفحص دیگری در راه است تا ببینیم علت یابی مجلسیان در مورد مطالبات معوق چه خواهد بود؟
- ۹) روزنامه اطلاعات مورخ ۱۲ دی ۱۳۸۸ / بررسی مطالبات معوق و کاهش تسهیلات بانکی توسط کمیته تحقیق و تفحص مجلس.
- ۱۰) روزنامه اطلاعات مورخ ۱۴ دی ۱۳۸۸ / افزایش میزان مطالبات معوق بانکها.
- ۱۱) روزنامه اطلاعات مورخ ۱۴ دی ۱۳۸۸ / انتقاد بخش خصوصی از تصمیم اخیر بانک مرکزی.
- ۱۲) روزنامه اطلاعات مورخ ۲۷ دی ۱۳۸۸ / راهکارهای جدید وصول مطالبات معوق بانکی.
- ۱۳) روزنامه اطلاعات مورخ ۲۸ دی ۱۳۸۸ / عمده وام گیرندگان بانکی، دولت و دستگاههای وابسته هستند.
- ۱۴) روزنامه اطلاعات مورخ ۲۷ دی ۱۳۸۸ / سودآوری و رقابت بانکهای خصوصی و دولتی.
- ۱۵) روزنامه اطلاعات مورخ ۵ بهمن ۱۳۸۸ / سیستم بانکی کشور سود دهنده نیست.
- ۱۶) استاد دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی / ترمینولوژی حقوق / چاپ پاییز ۱۳۶۷ / صفحه ۱۳۳.
- ۱۷) تبصره ۳ ماده ۳ قانون مورد بحث.
- ۱۸) مجموعه قوانین سال ۱۳۶۹ / صفحه ۱۶۷.
- ۱۹) مجموعه قوانین سال ۱۳۷۰ / صفحه ۱۳۴.
- ۲۰) رهن گرفتن اصل طرح - اسناد زراعی - ضمانت نامه های زنجیره ای اشخاص معتبر و با اهالی روستا، به ویژه در طرح های کشاورزی، امردام و صنایع روستایی - چک یا سفته با ظاهر نویسی ضامن معتبر - ذی نفع شدن در قراردادهای لازم الاجرا - اسناد اوراق بهادار و مشارکت - تضمین مؤسسات و شرکت های معتبر و پذیرفته شده در بورس - کالای ارزش دار - رهن مشترک - ضمانت نامه های بانکی - ضمانت و تعهد کارکنان دولت و مؤسسات و شرکت های معتبر (حداکثر تالیست برابر حقوق و مزایای ماهانه) - ماشین آلات سنگین و سبک - اموال منقول - حساب های بانکی و گواهی سپرده ثابت (توضیحات سپرده ثابت مربوط به نظام بانکی سابق است و در حال حاضر، وجود ندارد) - تعهد شرکت های بیمه - طلا و یا ارز خارجی - ضمانت نامه صندوق ضمانت صادرات ایران و یا ترکیبی از وثایق فوق و هر نوع تعهد نامه و قرارداد دیگری که می تواند موجب برگشت منابع بانک باشد. و اما در طرح های صادراتی: بیمه نامه و یا ضمانت نامه اعتباری صادره توسط شرکت بیمه صادرات و سرمایه گذاری و یا صندوق ضمانت صادرات ایران که مراجع مذکور موظفند فقط با اخذ سفته از صادر کنندگان کالا و خدمات تا سقف اعتباری حداقل به میزان متوسط عملکرد صادراتی سالانه متقاضی و حداکثر به تشخیص خود، ضمانت نامه و یا بیمه نامه اعتباری (ارزی - ریالی) مورد قبول ذینفع را صادر کنند و به منظور اعلام هماهنگی در سیستم مالی کشور در راستای جذب سرمایه های خارجی به جهت جلب اعتماد سرمایه گذاری بانکها موظفند بدون قید و شرط، صرف اعلام کتبی صادر کننده، وثایق یاد شده را تضمین کنند. (مجموعه قوانین سال ۱۳۸۰، جلد اول / صفحه ۵۱۱).